

پراکتیزه کرنا رهخنهیا ئهفسانهی د ناه رومانین (دیار ئه ره دنی) دا، ل ژیر روشناهی بنه مای (تهرزین دهستپیک)

هفال سلیم طیب¹ - بنگین ئیبراهیم حه می²

benginhome2020@gmail.com - haval.saleem@uod.ac

¹ بهشی زمانی کوردی، کولیژا زمانان، زانکۆیا دهوک، ههریمیا کوردستانی، عیراق.

² بهشی زمانی کوردی، کولیژا پهروهردا بنیات، زانکۆیا دهوک، ههریمیا کوردستانی، عیراق.

پوخته:

تیۆرا رهخنهیا ئهفسانهی فه کۆلینا لیکنیز کرنا دهقی ئه دهی دکهت، ژ تیگههین نه ئاگههیا کومی و عه قلی نافخوی و تهرزین دهستپیک و یین بلند و پیروزی و ئهفسانه و بیروباوهر و چهزین نه ئاگههیا و چهقهنگین پیروژ و بنیاتین خه یالی و وینه و دیتنن ئهفسانهی. (دیار ئه ره دنی) نهی جودایه ل گهل نقیسه رین دیتر ئه وین ل سه ره ئهفسانی کارکری، به لکو داهیتناهی کی بۆ رومانین خو کری و ژیده رین ههمه رهنگ و ئاسۆیهک و هاندهره کێ نوی بۆ خواندنێ پهیدا کریه کو د ئهفان روماناندا مفا ژ تهرزین دهستپیک وهگرته نه کو پشت بهستی ل سه رهخنهیا ئهفسانهی دکهت و ههفتیکستی و ئالبهتین وئ کو بگونجیت ل گهل ههرا دهقی یا نوی. دقئ فه کولینیدا دی بزاقئ کهین جورین تهرزین دهستپیک وهندهک ئالبهتین رهخنا ئهفسانهی و گرنگترین هیلین نیشانهی د ناه ئهفان رومانین ههلبژاتیدا دهستنیشان بکهین. ئهف فه کولینه بزاقه که بۆ فه دیتنا ئهوان رهنگه دانین تهرزین دهستپیک د ناه ههر سئ رومانین (فیار، ئیقا، کهف) یین رومانقیس (دیار ئه ره دنی) دا، ههروهسا ئهفسانهی و چهقهنگی د ناه ئهفان روماناندا، چونکی روماننقیسی مفا ژ پاشخانا ئهفسانهی وهگرتهیه و بهرجهسته کریه د ناه ههمی کوژی و قولچکین روماناندا، ههروهسا ئالبهتین رهخنا ئهفسانهی بکارهینایه، تاکو وئ چهندی دیاربکهت کا چهوا ئهف بهرجهستهیه دروست بویه و دیارکرنا لیقه گه رین وئ یین ئهفسانهی و چهقهنگین وئ و چهوانییا بکارهینانا ئهفان جورین تهرزین دهستپیک د ناه ئهوان رومانین نافبریدا. په یقین کلیلی: ئهفسانه، رهخنهیا ئهفسانهی، تهرزین دهستپیک، شروقه کرنین ئهفسانهی.

Practicing Mythological Criticism in Diyar Aradni's Novels, In Light of The Principle Of (Primary Standards)

Haval Saleem Tayeb¹ Bangeen Ibrahim Hami²

¹ Department of Kurdish Language, College of Languages, University of Duhok, Kurdistan Region, Iraq.

² Department of Kurdish Language, College of Basic education, University of Duhok, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract

The theory of mythological criticism is based on creating a comparison between literary texts, according to the concept of the collective unconscious, the subconscious, the highest and sacred primitive patterns, myths, beliefs, sacred symbols, and imaginary structure. Diyar aradny is no different from others who wrote legendary novels, although we find in him creativity in his novels, diversit

y in sources, and creation of a new horizon and motivation for the reader. In his novels, he benefited from primitive patterns that depend on mythological criticism and similar texts and their mechanisms to be in line with modern critical thought. In this research, we will try to reveal the types of primitive patterns and some of the mechanisms of mythological criticism in these three novels that were chosen, and how these primitive patterns were reflected in the novels (Fiar, Eva, Kaf) by Diyar aradny. At the same time, the research attempted to uncover the myth and symbol in these novels. The author benefited from the mythological background of the novel. He tried to embody it in all parts and themes of his novels and use the mechanisms of mythological criticism in his novels.

Keywords: Myth, Mythological Criticism, Primitive Patterns, Myth Analysis.

پێشهکی:

تیبۆرا رهخنا ئه فسانه یی، ژ ئه وان تیۆرین رهخنه یی یین هه قهچهره کو رهخنه گرین هه قهچهره ز گۆره پانا رهخنا رۆژئاپای بریکه وه رگێزانی و رهوشه نییری، پستی چهرخ بیستی وه رگرتی. " ئه ف تیۆره قه کۆلینا ئه فسانه و جه قه نگی خه یالی دکهت کو پنگوهۆرن و قه ره بۆیه بۆ هه ر تشته کێ واقعی و ماددی. ههروه سا جه قه نگی و ئالاف و هیمانه د نافه را نافخویا خۆدی و واقعی ژده رفه یی بابه تیدا.

ئه ف قه کۆلینی پشت به ستن ب دو پینگا فین سه ره کی یین پیرابونی کرینه " کو ئه و ژ: تیگه هشتن و شروقه کرنه " مه به ستا مه ژی خواندنا ده قین رۆمانین (فیار، ئیفا، که ف) ه، بۆ تیگه هشتنا ده لاله تین وی یین زمانی و نافه رۆکا وی یا مه عنه وی، پستی هینگی شروقه کرنا ئه وان رۆمانا لدویف دیتنه کا ئه فسانه یی کو لیگه ریانه ل ته رزین بلند و ده ستپیکی تیگه هین عه قلی نافخوی و گریدانا وان ب نمونه ن بلندین ده ستپیکی و بۆماوه یی، مه به ستا مه ژی رهوشه نییریا ده ستپیکی یا میژوی و جفاکی ئه وا گریدای ب جفاکی کوردیفه.

گرنگيا ئەڤ ڤه کۆليني

دئەوئ چەندىدايه کو د ناف هەرسى رۆمانين (ديار ئەرهدينى)دا، ڤه کۆلينا ئەوان جەڤهنگ و تەرزىن بلند و خەيالىنه و وهك كهڤتنه سەرئىكه كا رهوشه نيرى يا دەستپىكى يا دروست بوى، ئەڤ تەرزىن بلند ئىكه ژ بنه ماين شروڤه كرنين تەرزى، يان شروڤه كونا ئەفسانهيى و ئەركى رەخنەگرى يى مروفايه تيبه ب پله ئىك و ئەو نينه كو بتى دياركونا ئىستاتىكيه تا ئەوان رۆمانايه، بەلكو ئەڤ ئەركه دهيتە گوهورين كو شروڤه كونا رابردويى رهوشه نيرى و جفاكى و مروفايه تيبه يى ئەڤان رۆمانا.

ئارمانجا مه شروڤه كونا دهڤين رۆمانين (ڤيار، ئىڤا، كهڤه)، و گريدانا ئەوان دهڤانه ب خودانى دهڤى و بارودوخ و سەردهمى ئەو رۆمان تيدا دەريابوين، سەرهده ريكونا ل گەل ئەوان وهكو دياردين دهڤى، نهك وهك دياردين تاكى، بەلكو وهك دياردين جفاكى و دياركونا ئەوان تۆر و وئين بۆماوهيى و دەستپىكى و خودان وزهيه كا خەيالى و جەڤهنگى و ئەفسانهيى د ناف ئەوان رۆماناندا، هەروهسا دياركونا ئەوان تەرزىن بلند و دەستپىكى كو دبنه ئەگەر بۆ ئافاكرنا گوتارين پەرسنگهه و ئەفسانهيى و ليگه ريان ل بۆريى رهوشه نيرى و جفاكى و مروفايه تى يى ئەوان رۆمانان.

پهيكه رى ڤه كۆليني ژدو پشكان پىكدهيت (تيورى و پراكتيكي)، پشكا ئىكى ئەوا ب نافونيشانى (سروشى رەخنەيا ئەفسانهيى)، ژ ئەڤان بابەت سەرەكى پىكدهيت: ئەفسانه چەمك و پىناسه، ئەفسانه و ئەدەب، ئەفسانه و رەخنەيا ئەفسانهيى، رەخنەيا ئەفسانهيى و شروڤه كرنين ئەفسانهيى، تەرزىن دەستپىكى د ناف رەخنەيا ئەفسانهيىدا). پشكا دويى كو پشكه كا پراكتيكيه ب نافونيشانى (پراكتيزه كونا رەخنەيا ئەفسانهيى د ناف رومانين (ديار ئەرهدينى)دا، ل ژير رۆشناهيا بنه ماين (تەرزىن دەستپىكى).

پشكا ئىكى: رەخنەيا ئەفسانهيى و فورمىن دەستپىكى

رهه و ريشالين تيورا رەخنەيا ئەفسانهيى و پراكتيزه كرنين وى لدهڤ رۆژئاڤايان بۆ دەستپىكا چەرخى هەژدى دزڤريت و هەمى سىماين وى ل نيڤا سەدى بيستى ل سەر دەستى (نورثروب فراى) ل پەرتوكا وى ئەوا بناڤى (شروڤه كونا دهڤى- تشریح النص) ل سالا ۱۹۵۷ى تەمام بوينه.

ئەگەر مه بڤيت ل ئەڤى رەخنى تىبگههين، پىدڤيه ئەم بەرسڤى ل ئەڤان پرسيارين خوارى بدهين:

۱- ئەو چ رەگ و ريشالان كو تيورا رەخنەيا ئەفسانهيى ل سەر هاتيه ئافاكرن؟

۲- ئەو چ بنه مابون كو ل رۆژئاڤا رەخنەيا ئەفسان ل سەر هاتينه پراكتيزه كرن؟

پهيكه رى مەزنى ڤى تيورى بۆ سەردهمى هەڤچەرخ دزڤريت و بتايه تى دروستكه رى زانستى ئەنتروپولوژيايى ((زانستى ڤه كولين ل سەر مروڤان- Anthropology)، ژ پهيڤا يونانى Anthropos هاتيه كو ب رامانا مروڤ دهيت، Logos واته زانست، ئەڤهژى زانسته كى تايه ته ب ڤه كولين مروڤان وگه لهك لق يىت هەين وهك (ئافاكرنا رهوشه نيرى مروڤى، كارتىكرنا زمانى ل سەر ژيانا جفاكى، وه رارا مروڤى ژلايى بايلوژيفه) و ڤه كولينين (مورگانى) و (فريزه رى) و (مالينوفسكى) به شداربون ل ئافاكرنا پهيكه رى ڤى رەخنى)). (عبود، ۱۹۹۹، ۱۴). لى (كارل گوستاف يونگ) ب دامه زرينه رى مەزنى ڤى تيورى دهيتە هژمارتن، چونكى هندەك پرسيارين تيورا ئەدەبى ل سەر تستان كو يىت ئاشكراركرين، ل دوماهيكى بەرسڤين وان دهارىكاربون بۆ تەمابونا تيورا رەخنەيا ئەفسانهيى. (نەستا كۆمى، يان بىردانكا كۆمى، يان فولكلورى).

سەبارەت تەرزىن مەزن، يان تەرزىن دەستپىكى ((كو برىتينه ژ هندەك ديتنا كو مروڤ روبروى لگەل گەردونى و سروشتى و جفاكى و سروشتى مروڤى يى بايلوژى دبيت، ئەڤ تەرزە نەئاگههينه (نەستى)). (سرحان، ۱۹۸۱، ۱۰۰).

رەخنەيا ئەفسانەي (رونكرنا نهو و پاشەرۆژتيه بریكا بوری) یان (شرۆفه كرنا ئەدهبى نوکەيه بریكا فورمىن كهفن)(احمد، ۱۹۸۷، ۹۴)، مەرج نينه هەمی دەمان ئەف تەرزی دەستپىكى پاوهرپىكرى بن، چونكى هندەك كارپن ئەقان تەرزان قەشارتینه. تەرزی دەستپىكى كارتىكرن ل ئەدهبى هەبویه، چونكى ئەدهب بهحسى قیائی و كەرب و گونەها و كەفتنى و شكەستى و عشقى و ئىكگرتنى و هیز و لاوازی و وهفاداری و دوژمان و هەفאלان و هەروەسا گیائی وهستیایى و دەرونی مانی و ئافاكرن و ویرانكرنى و بههشت و ئاگرى و خوداوهند و شهیتانان دكەت.

- تەرزی كهفن و مملاتییا وان ل گەل تشى مەزن وهكو: (هوف، دەهبان، هتد).

- تەرزی نوی، وهكو: دەزگههین مەزن (پیشهسازی، چاندنى، ...هتد).

ئەم نەشییت ئىكى زال كهین ل سەر یى دىتر، چونكى هەردو دەینه بكارئینان ل جه و بارودوخپن جوداجودا دا. مەبەست هەمان كهفاله، لى ب قەلمه كى نوی.

ل دويف رەخنەيا ئەفسانەي ئەف هەر سى جیهانه يیت تیکه ل بوین.

دەمی رەخنەگرى رەخنا ئەفسانەي قەكۆلینا وینا دكەت گرنگە ل دويف دیتنا (كارولاین سییر جین) بچیت ئەوی کو دو دابهشكرن دیاركرین ئەوژى:

(بەشی ئىكى): شرۆفه كرنا شكسپیری یا كرى وهك مروّفهك نهپى داهینه، بقی چەندى شرۆفه كرنا هەمی وینا كریه د ناف ئەدهبى ویدا، وهك (بالندى كاغەزى، كپز، یه عسوب، كورى عرسى، دارى ئەرز..هتد).

بەشى دوئ: هەمی وان رامانى حەقیقی يیت وان وینا ئاشكرا كرىنه، كو ئەو وینه دیتنن قەشارتینه ژ هندەك جههنگان، و وی قیایه دەربرینى ژ بیروباوهر و هزرا خو بکەت، یان جههنگین شكسپیری قیایه دەربرینى ژ دیتنا خو بکەت بۆ ژیاى و گەردونی و هەبونا مروفي بگشتى). (برونیل، ۲۰۲۳، ۷۳)

۱- ئەفسانە (ئالوزیا زارافى)

ئەفسانە ژ وان تیگه هانه كو گەلهك قەشارتن يیت د نافدا هەین؛ ژكهفندا هەتا نوکە، ژلایى تیگه هى و میتودگه راییشه، لى ئە گەر ئەم ژلایى زمانى و زارافى وهگرین دى دیتنهك بۆ مه دیارییت و دى جوداکەت ژ جۆرین حیکایه تی:

۱-۱: ژلایى زمانى:

گەلهك تیگههین جودا بۆ ئەفسانى ژلایى قەكوله ران هاتینه دانان كو ئەفهژى ئالوزیهك بۆ پیناسا دروست كریه و جوداهیهك ژلایى واتا و دەلالهتا وى دروست كریه. بۆ نههیلانا فى ئالوزی ژلایى زارافیه؛ پندفییه ئەم زفرینه و اتایا پهیقا ئەفسانى ژلایى زمان و زارافیه:

د ناف پهرتوكا (لسان العرب) یا (ابن النظور) یدا یا هاتی: ((الاسطورة) ژ پهیفا (سطر) یا هاتی كو ب مەبەستا ریز د ناف پهرتوكیدا كو ژلایى مهلايكهتا هاتیه نقيسين هەر وهكى د ناف قورئانا پیرۆزدا هاتی، دەمی خودایى مەزن دیژیت: "ن و القلم و ما یسطرون.." (عبود، ۱۹۹۹، ۴۱) وهندەك جارن ب رامانا وى چەندى یا هاتی كو بهحسى هندەك بابەتان یا كرى كو چ راستى بۆ نهبن.

په یف و زاراف ئه فسانه د بنه رتدا په یفه کا ئافیس تیا کوردی یاهه پی و دچیته سهر په یفا (ئافه دستا) یا که فن و واتا یا وی یا لیکدایه و کارتیکرنه کا ئایی و ستایشی یا ل سهر هه ی و ههروه سا ب واتا یا نزا و بجهینانا سرودین ئایی ب پیروزی و هیمنی، نوکه ئه ف په یفه ل کورده واریدا بو گه له ک واتایان بکاردهیت. (اسود، ۲۰۱۱، ۱۷۷) بو نمونه:

-ئه فسانه: ئه و چیروکا که فنه کو قه هره مانین وی نه ئاسایینه وهک (دیو، هه سپی بالدار، جنوکه و گه له کین دیتر.. و ئه ف قه هره مانه و که ره ستین ئه فسانه پی وهک (خودیکا دونیای دینیت، کولاف سهره جن، ئافا نه مری و گه له کین دیتر..). رولی تیدا دینین و تیدا بکاردهین.

- ئه فسانه: ئه و چیروکین که فن کو قه هره مانین وی خوداوه نندن.

- ئه فسانه: بلندترین ئاستی داهینان و جوانییه.

- ئه فسانه: تشته که کو د واقعیدا نه بیت و نوکه ژی ده ست ناکه فیت.

ئوستوره: ئوستوره ژی ل کورده واریدا بکاردهیت، ئه ف په یفه وهک هندهک بو دچن عه ره پی نینه! و ل په یفا (اسطوره) نه هاتیه و ل بنه رتدا په یفه کا (سانسکریتی) یه و ژ په یفا (سوترا) هاتیه و هاتیه گوهورین بو (سوترا) و ستر و گه له گ په یفین دیتر لی دروستوبینه وهک (ستر و ستوری)، واته په یفا میژو و چیروک لی دهرکه فتییه و د ناف کورداندا په یفا (ستر=ستران) لی دروست بویه.

د ناف فهره نگا (Grand Larousse) دا، یا هاتی کو ئه فسانه (Mythe) ئاماژه یه بو:

۱-حیکایه تین لسهر قه هره مانا یان خوداوه نندا ل سهرده مین بوری کو به حسی هندهک رویدانین میژوی و فه لسه فی یان جفاکی یان ماددی وهک (ئه فسانه یین گه ردونی).

۲-هه ر تشته کی خه یالی و دور ژ حه قیقه تی.

ههروه سا د ناف فهره نگا (Th Exford Classical) ئه فسانه بریتیه ژ جه فنه گ و ژ بیروباوه رکی و سهر خوداوه ندی نمونه پی و خولا ژیان و بلنداهی و مری و پستی مری. (The Oxford Classical، ۱۷۴۱، ۲۰۱۲).

۱-۱-۱: زاراف ئه فسانه د ناف فهره نگا فه لسه فیدا:

د ناف (المعجم الشامل لمصطلحات الفلسفة) دا، ئه فسانه وه رگیرانه (ل) (Mythe) و (Myth) و (Fabule) و (Mythus) بو سهرده می ئه فسانه یا دزفیت کو ده می وی ل دهرقه ی میژویه و نه ل واقعی ئه زمونگه ری کو ملله ت ل دور کوم دبیت و ئیکه ژوان هوکارا بو گریدانا ملله تی و به رجه سته کرنا مه عریفی یه کو لژیکی یان عه قل (Logos) و (Methos=میتوس) دگه هنه ئیک کو ژلای عه قلی کو هه لگری گه له ک رامانین فه شار تینه، و ژلای میتولوژی کو بابه تی بو راقه کرنا فه لسه فی). (راسفین، ۱۹۸۱، ۵۶).

په یفا ((Myth) یا ئینگلیزی ژ (Mouth) یا هاتی کو رامانا هه ر تشته ک ژ ده فی دهرکه فیت ژ فه گیرانی یان ئاخفتنی؛ سهر فی چهندی زارافی (Mythology) یان میتولوژی ژلایه کی ئاماژه یه بو ئه فسانا هه ر وه کی دیژنی میتولوژی یونانی، و میتولوژی کوردی یان رومانی کو ئه فه ژی یا داریشتیه ژ نه ژادی یونانی- ژلایه کی دیتر (میستریو) ب زمانی ئینگلیزی دیژنی (Mystery) کو مه یه ست ژ فه شارتن، یان لی فه شار تیه، کو بو کومه کا ئه فسانه یین ملله ته کی ژ ملله تان یان شارستانیه ته ک ژ شارستانیه تا وهک یونانی یان بابلی ... هتد) (ایمامی، ۲۰۱۸، ۳۴۲).

۲-ئه فسانه ژلای زارافی:

زارافی ئه فسانه ژوان زارافین مژدارینه کو زه حمه ته ئیک تیگه ه بده پی کو هه می زانا سهر ریکه فت بن، کو ئه فه ژی بو باگراوه ندی وان پی فه لسه فی دزفرن، ئه و ئاراسته و جوداهی ئه فین خارینه:

۱-۲: لایه نۆ میژوی یان واقیعی:

ئەف ئاراستە یە ب ھومیروس یونانیقە گریډایە کو تومارکنا رویدانین میژوی بیت درست، و لایە نۆ لوژیکی ئەو لادانە ژ وان رویدانا و دابونەریتا دەمی قە گوھاستنا وان وەك قەھرمانین وان بونەوهرین درستن کو کارین مەزن دکەن، کو پشتی مرنا وان خەلکی وان پەرستنا وان دکرن. "نەبەتەنیا حیکایەت بو، بەلکو حەقیەتییکی زیندبو، نە ئەندیشە بو، روداویک بو لە کەتواری کۆندا رویداو، تا کو ئیستا دەسەلآتی ئەو لە سەر جیھان و چارەنوسی مرۆفەکان ماوہ" (حەسەن، ۲۰۰۷، ۶۴). دفی چارچوفا قەھرمانین ئەفسانان د ھندەك بویەرین راست دمژویدا رابوینە بویە جھی سەرنج راکیشانا خەلکی.

۲-۲: ئاراستا ئەنترپۆلۆژی:

(ئیدوارد تایلور جیمس فریزەر) ی نوینەرەتیا فی ئارستە ی دکر؛ (تایلوری وەسا لدویف تیۆرا ھیمای یان روحی، ئەفسانە شروۆفە دکەت و وینە کی جەقەنگییە بو ئەزمونین رۆژانە کو چالاکیین مروفی ل حالەتین وی پی ئیکی، وەك رۆژ و ستیر و ئاسمان کو دبنە گیانەوهرین زیندی). (فرای، ۱۹۹۱، ۱۳۷).

۳-۲: ئاراستا ئایی:

ئەف ئارستە وەسا دبینیت کو ئاین ژئیدەری پەیدا بونا ئەفسانییە، کو ژ حیکایەتین پیرۆز ھاتیە وەرگرتن و ئەو بویەرین راست بیت ھاتینە گوھۆرین و ئەف ئەفسانە دەریی ژ وان بیروباوەر و رپۆرەسمین ئایی بیت کەفن، جارەکا دیتەر نۆی دکەنەفە، ژبەر ھندی ئەفسانە شروۆفە کەرنە بو رپۆرەسمین ئایی و یاساین گریډای ب دابونەریتان. (فرای، ۱۹۹۱، ۱۳۸).

۴-۲: ئاراستا جفاکی:

کومە ئناس وەسا دبینن کو ئەفسانە ژ بەرھەمی جفاکییە و دەریی ژ خوشی و مەملانی و شکەستین وان دکەت ژ دەستپیکا خو یا ئیکی پارچەك بو ژ رپۆرەسمین د ناف پەرستگەھاندا و ل وەرارا خو یا دوی ھاتیە بکارینان بو ئەگەر دیارکرنی کو بویە فەلسەفە و ھیزەکا جفاکی. "ئەگەر ئیمە لە کونجی کومە لایەتیەوہ براونینە ئەفسانە دەتوانین بە جورکی ھوشیاری کومە لایەتی دابنن، ھەر وەك بە ھەولدانیکی سەرھتای مرۆف دەزانری بو ئەو لە جیھان تیبگات و بناسیت" (رەسول، ۲۰۱۰، ۱۷).

۵-۲: ئاراستا دەرونی:

ئەفسانە لدویف فرویدی ژ ئەنجامی نەستی یا پەیدا بوی و یونگ جەختی ل سەر فی چەندی دکر و جیاوازییا وی دگەل فرویدی ئەو بو کو ژ ئەنجامی نەستا کومی یا پەیدا بوی کو عەمبارەکە بو تەرزی دەستپیک (ژ بەر ھندی ئەفسانە تەرزی دەستپیکینە بو مروفی، ئارمانجا وی ھەقسەنگییە بو مروفی دروست دکەن؛ وەك خەونا کو وەك ھەلگرتن ھندەك جەقەنگانە کو بو وینن وی دەینە چیکرن، چونکی تەرزی رەسەن خودان پالنەرین میتولۆژینە). (احمد، ۱۹۸۷، ۷۳). زانایین خاندنگەھا دەرونی، ئەفسانە ب بەرھەمی نەھشیاری دانین کو یا پرە ژ کومەکا ھیما و غەریزین کیکری یین دەف مروفی " ئەفسانە وەکی خەونییە، جیھانەکا مژاویە ب ریکا فی جیھانی وان حەزان دەرتیخیت، چونکە مرۆفی ئازادە ژ قەید و بەندین جھی و دەمی" (محبک، ۲۰۰۱، ۱۷۴). واتە لدویف فی ئارستە، ئەفسانە وەکی خەونییە خودیکا ئاریشین جفاکی و دەرونییە، ئانکو حەزین قەشارتین مرۆقییە.

د قێردا دی گەھینە ھندەك بنەمایا کو ژ ئەنجامی وان ئارستان گەھشتینی بقی شیوی خاری:

3- تیکه لبونا زارافان دگهله ئهفسانی:

تیکه هێ بهر به لاف بۆ ئهفسانی ئهوه کو چیروکین خه یالینه و راده به ده رن ورێز کرنا دهنگ و باسانه، کو لگهله جورین حیکایه تین خرافی و داستان و چیروکین میلی ... هتدو ژلاپ ئیتمولوژی بۆ دیار کرنا تیکه هێ ئهفسانی کول گهله تیکه هێن دیتر تیکهله دبن وهك:

۱-۳: چیفانوك:

د ناف زمانی فه ره نسێ و ئینگلیزیدا دیژنی (Fable) و د ناف هه می فه ره نهنگین دیترین فه ره نسیدا ئاماژه به بۆ چیروکه کا کورتا خه یالی ب شعر دهیته نفیسین هندهك جارن ب به خشان ژ دهیته نفیسین. رهنگه مه به ستا وی میتولوژی بیت بۆ رونکرنا هزره کا روت، تا کو بگه هیهته ئارمانجه کا رهوشتی، وهك چیروکین (مه می ئالان، کلیله و دمنه ..) کو قه ره مه مانین وان مروفن یان گیانه وه رن و دگه هنه ئاستی راده به ده رن، ل ناگه هنه وی چه ندی کو ره فتار دگهله بهیته کرن وهك رپوره سمین ئهفسانه یی، بهر هندی چیفانوك ئهوه کو عه قل قه بیل نه کهت و ئاخفتنه کا داپوش کریه ب دره وی. (راسفین، ۱۹۸۱، ۵۷).

۲-۳: ئه لیگوری:

ب واتایا گوته کێ کو دیژنی نه وه یی یا د نافدا هه ی، هه ر وه کی (هنری موریه) دیژیت: " (ئه لیگوری حیکایه ته که خودان شیوازه کێ جه فه نگی یان هیماداریه و بریتینه ژ فه گیرانی و زنجیره ییه و نیشاندا نا که سایه تیا نه کو سیفات و جلوبه رگ و کارین وان و بزاف لفینین وان هیماداری نه و دو شیوه یین هه ی، پ ئیکسه ر و نه ئیکسه ر کو خودان ده لاله تین رهوشتی و دهرونی و ئاینینه، ل نه خودان پیرۆزینه). (فرای، ۱۹۹۱، ۱۳۸). " به واتایه کێ تر ره مز بونیکه راسته قینه ی هه یه، به لام ئه لیگوری هه ره مه کییه و وه هم بنجینه ی دروستبونی ئه لیگوریه، که چی خه یال وه سیله ی ره مز و ئامارزی سه ره که یه تی " (حه مه د، ۲۰۱۲، ۸۳).

۳-۳: حیکایه تین میلی:

جو ره که ژ ئه ده ب میلی و ل دو یف فه ره نهنگین ئه لمانی ئه وه ده نگوباسه پ گرتای ب بویه ره کا که فن و ل دو یف زارده فا دهیته فه گوهاستن د ناف نشاندا، یان ئه فراندنه کا ئازاده ژ خه یالا میلی و حیکایه ته که خه لکی باوه ری یا پ هه ی، کو راستی د نافدا یا هه یی و (یا گرتایه ب بویه رین میژوی (Larousse) و خودان شیوه کێ سه رسورمانه). (عبود، ۱۹۹۹، ۱۱۵). ژ بهر ئی چه ندی "حیکایه تین جورین قه ره مانین وی مروفن و نفیسینا فه گیرانکی یه و جه ی وی پ ساده یه و گه له که دهیته گو تن و گرنگی ب کاروبارین رۆژانه و دنیا دارپ دده ت" (عبدالرحمن، ۲۰۱۳، ۵۶). ب شیوه کێ گشتی جیاوازی د ناقبه را فان زارافاندا ل گهله زارافی ئهفسانی دی ب کورتی فان خالان دیارکه ین:

۱- ئەفسانە هزرە، هزر ژێ بەلگە یە بۆ عەقڵی کول دەستپێکی شیوەکی زارەکی بخوڤەدگرت و پستی هینگی دبیتە شیوازەکی نڤیسی، ژبەر هندی دمنیت یا پاراستی ب ریکا هژمارەکا پرۆسین وەکو ژبەرکرن و بیرھاتن، دەستپیک و ریزکرن، نڤسین، دوماھیک.

۲- د ناڤبەرا ئەفسانی و حیکایەتیدا، داڤەکا زراف یا هەپی، چونکی ئەفسانە دەیتە ڤەگیران وگوتن و ناھیتە ریزکرن.

۳- ئەفسانە، نە چیقانوکە ب هەمی شیوەیەکی، چونکی مادەم هزرە، واتە دی دیتنەکا عەقڵی ل سەر هەبوونی و گەردوونی پشکیش کەت، یی وی چەندی چەند راستی د ناڤدا هەپی، لی چیقانوک دەنگ و باسن، بزافێ دکەت بۆ ئاشکراکرن شیوازی سەرسورمان یین د ناڤ بۆیەرتن ویدا.

۴- حیکایەتین ملی دەستپیکەکا هەپی بۆ دەستپیکرن و چونە دناڤ بابەتی، واتە بویە فورما حیکایەتی ئەوژی بریتیه ژ (هەبو نەبو کەس ژ خودی مەزنتەر نەبو و کەس ژ پیغەمبەری نازدارتر نەبو.....)، بەلی ئەڤ دەستپیکە د ئەفسانیدا نینە و جودایە.

۵- حیکایەتین ملی زیدەتر بو ئاموزگاری و پەند وەرگرتنی یە، بەلی ئەفسانە زیدەتر بابەتی گەردون و سروشت و هزر و بیرن کویرن.

پۆختەیا ڤی چەندی دی شین جوداهی د ناڤبەرا ئەفسانی و جورین حیکایەتین دیترا ب ڤی خشتی خاری دیارکەین:

ژانر	جوری قەهرمانی	جوری نڤیسی	جھی وی	گرنگی و تایبەتمەندیی وی
ئەفسانە	خوداوەندە یان وەکی خوداوەندایە	هوزانکی چیرۆکی	ثایینی	یا پیروژە کو بەحسی بابەتین مەزن دکەت وەک بون و پەیدا بونا مروڤی (ئەفسانەیین ئەفرینەر)
چیقانوک	ئەجنە یان مروڤ	ڤەگیرانکی	خەیاالی	یا تزییە ژ زیدەروپی و رادەبەدەری (حیکایەتین دەهبا).
حیکایەتا ملی	مروڤ	ڤەگیرانکی	سادەییە و گەلەک دەیتە گوتن	گرنگی ب کاروبارین رۆژانە و دونیاداری دەت وەک حیکایەتین (هزار شەڤ وشەڤەک)
داستان	مروڤ	هوزانکی چیرۆکی	دونیاداری و نەتەوپی و بەرجەستە کرنا قەهرمانین مللەتان	خودان درژی و دو جورن: ۱- ملی نە و خەلک داھیتانا وی دکەت. ۲- ئەدەبیینە و نڤیسەر دنڤیسیت

۴- ئەفسانە و ئەدەب:

دوالیزما (ئەفسانە و ئەدەب) ژوان بابەتانه کو رهخهنا ئەدەبی گەلەك فەكولین ل سەر کرینه و ژ ئەگەری ئەو پەيوەندییەن بهێژ د ناڤهرا ئەواندا (ئەفسانەیا ئەدەبی) دەرکەفت کو (ئەف زاراقه ژلاپ) (Raymond Troussn) هاتیه دانان و رهددا وی چەندی کرپیه کو بشیت بهحسی هەردوکان و جوداهیی بکەت د ناڤهرا ئەدەب و ئەفسانی، چونکی ئەفسانە ل سەر (ترلین) ئەدەبی گەهشتیه مه. د ناڤ ژانرین ئەدەبیدا و هەلگری تایبەتمەندیین وینە، بو نمونه دەمی ئەم (ئەخیل) یان (فرجیل) ی دخوینین ئەفسانی نینه، بەلکو ئەدەبه که ئەفسانە یا د ناڤدا. (ئیمامی، ۲۰۱۸، ۳۵۰).

بەر هندی ژێ ئەفسانە و ئەدەب ل گەلەك بابەتان ناگەهه ئێك و ژوان:

1-مادده:

هەردو پەیف، یان زمانی بکاردئین، ل ژ لاپ ناڤهروکیڤه جوداهی د ناڤهرا ئەواندا هەیه، چونکی ئەفسانە مەعریفهیه و بەرهف راپورت و رازیکرنی دچیت، ل ئەدەب داهیتانه و هونەرییه و مەبهستا وی هیتا و کارتیکرنه ب رینگا وینین ئیستاتیکی و رهوانیژی و زمانی وی ئینشائییه.

۲-بابهت:

هەردو بهحسی خەم و کار و دوزین مەزنن مروقی دکەن، ل ئەف بابەته پی جودایه ژلاپ سروشتی بکارئینانا وینە، بابەت د ناڤ ئەفسانیدا ژ بنهمایه کی مەعریفه و ئارمانجا وی تیگەهشتن و شلوقه کرن و یاسا دانانه ل د ناڤ ئەدەبیدا بنهمایه وی، بنهمایه کی و هونەری و ئارمانجا وی کارتیکرنه ل سەر وهگری ژ پێخه مەت چێوه رگرتن یان گوهورین ی.

۳-فەگیران و تەکنیکین گەهانندی:

"گرنگی ئەفسانی دناڤ بهرهه می ئەدەبیدا دوی چەندی دایه کو ب کەرەستی خام و دەستپێکی تیه هژمارتن بو دروستکرنا هەر کاره کی فەگیرانکی هەتا کو هەمی تیکستین فەگیرانکی یین نوی و هەفچه رخ، نەشین شعریه تا خو دیارکەن ئەگەر پەنلی بو ئەفسانی نەبن چ ژ لاپ هزری بیت یان بنیاتانی بیت، چونکی دناڤ ئێك دەقدا، نفیسەر تیکه لیه کی دکەت دناڤهرا ئەفسانین کەلتوری جیهانی و ئەفسانە دهیتە بکارئینان بو گەهانندا واتاو چهڤهنگ و بهایین دیارکری بریکه کا سەرنج راکیش و کاریگەر. دڤهردا رولی گوتارا فەگیرانی دیاردبیتن" (حنی، ۲۰۱۹، ۹۶).

۴-ئەندیشه:

ئەدەب و ئەفسانە هەردو بهرجهستا خەیا ل دکەن، کو د ناڤ ئەفسانیدا خەیا ل یا ئازاده نه یا گرتدایه ب هیچ یاساین مەعریفی یان ئولی، ل ئەدەب هەولدا نا داهینەرییه بو دەرزاببون ل واقعی ب ریکا جهڤهنگی و هیتا بو مەبهستا کارتیکرنی ل وژدانا گرۆپان ژ پێخه مەت گوهورینی.

لدور ئەف تیکه لبونا د ناڤهرا ئەفسانی و ئەدەبیدا هەمی، رهخهگر و زانای میتولوژی (نورثروب فراپی) د وی باوه ریدایه کو (ئەدەب ئەفسانەیه، ل ل جهی وی هاته لادان و باشتین ریک کو بزقریتهڤه بو جهی وی، ئەوه بچینه جهی ئەفسانی یا دروست، ژ بهر هندی ئەدەب ئەفسانە بو، ل هزرا مروقی ل جهی وی پی دروست راکر، لهورا پیروزی خوژ دەستدا و چو د ناڤ جیهانا جهڤهنگی و خواستنیدا. (برونیل، ۲۰۲۳، ۹۴).

۴-۱: ئەفسانەیا ئەدەبی:

(مارک ئیلنجیر – Marc Eieliger) د ناڤ پەرتوکا خودا ئەوا بناڤی (Lumiere of Mythe) بهحسی ئەفسانەیا ئەدەبی کرپیه سەرەراپی دژایه تیکرنا میژونقیسین ئاینی و کومه لئاسا. چونکی هەردوکان پیکه تیکه ل کرپیه، ل (مارک

ئيلنجير – Marc Eieliger) د ناف پهرتوكا خودا ئهوا بناڤي (Lumiere of Mythe) بهحسى ئهفسانهيا ئهدهبي كريبه و ئهفسانه و ئهدهب ژيڭ جوداكرينه.

ئهفسانهيا ئهدهبي (نه بتنى حيكايهته، بهلكو گوتاره كه بو حهز و عاتيفى؛ كو خودان واتايه كا ميتافيزيكيه بهرهف پيروي چن، ب زمانه كى بلند كو پهيفا زاره كى ب نقيسنا ب لئين هاته گوهورين و نهيا گريدايه ب ئازادى، بتنى ل هندهك دهمن پيدى نهبيت). (سرحان، ۱۹۸۱، ۱۰۲).

بو نمونه ئهف ئهفسانهيا ئهدهبي ييت ئهفراندى وهك (كليو باترا) و (دون جوان) ئه و ئهفسانهنه شروقه كرنا چ تىشى ناكهت لدويى تيگهه ئهفسانهيا رهسهن، لى ئه و ئهفسانهيين وهك (ئهدونيس بروميترس) كو خودان رهگ و ريشالين ئهفسانهيينه ههتا رادهيه كى دهلالهتا خو يا جهفهنگى يا پاراستى، ههر چهنده قره تيكتستين ئهدهبي ل سهر بهينه بهرجهسته كرن.

۲-۴: ئهفسانبيون-Mythique:

د ناف فهرهنگ (Grand Larousse) دا، (زاراڤى ئهفسانبيون بو ههر تشته كييه بچيته د ناف چينا ئهفسانيدا، يان پيغه بهيته گريدان، وهك چيروك و قهره مان و هزره كا ئهفسانهي، ههروهسا هه لگري هندهك تايه تمه نديين ئهفسانينه). (فراى، ۱۹۹۱، ۱۴۱).

ژبه رهندي ئهفسانهي ههر تشتهك بيت كو گريداي بيت ب مروڤى و پهيوهنديا وي ب گهردوني و جفاكيهه. بو نمونه، چيروكىن دهستپيكي و رپوره سمين ئايينى ..هتد، ژبه رهندي ههر تشتهك ئيكسه ر پى گريداي بيت ب دهمن سهره تاييهه.

ئه گهر ئه بهين جياوازي وهرگرين د نافبهرا حيكايهتا ئهفسانى و حيكايهتا ئهدهبيدا، دى ئاماژى ب ديتنين (ئهندييه سيگانوس – Andre Siganos) دهين كو د ناف پهرتوكا خودا (The Minotaure at son Mythe) بهحسى فى چهندي كريبه و دى بغي خشتى خارى دياركهين:

حيكايهتا ئهدهبي	حيكايهتا ئهفسانهي
ئهنديشهيه (دهمى) ئهفسانه دچته د ناف ئهدهبيدا راستيا خو ژ دهست ددهت و نقيسه ر و وهرگر راستيا بكارئينانا وي د ناف بهرهه مى ئهدهبيدا (دزانن) راستيه كا رپزهيه.	-راستيه كه خهلكى باوهري يا پتهه ي، باوهريه كا رها (راستيه كا رهايه).
-دشياندايه بهيته شروقه كرن و خواندن و نهيا جيگيره كو پشت بهستى ب ئاماژى و راگه هاندن و زمانى وي پى هيماييه بكهت.	-ناهيته شروقه كرن رافه كرن و يا جيگيره لدهف وهرگران و زمانى رازيكرنييه
-بونيا د پى لسهر پارچا ئاقادبيت، و ئهفسانه ب چينا دهق دهيته هژمارتن (بونياته كه دچيته د ناف ئاكارنا تيكتستيدا).	-كومكرنا جهفهنگانه، چونكى دهق ئهفسانهي پى تزي جهفهنگن كو هه لگري واتايين زورن بهر هندی ئاره رهزويا نقيسه ران ئه و بو ئهوان جهفهنگان بكاربين د دوزه كا دياريكريدا.
-رهوانه كرن بو ميژوي ب هه مى جياوازين ويغه.	-فه دگهرتيه فه بو سهرده مين دهستپيكي، سهرده مى ئهفراندى (خولقاندنى).

-دهرئه نجامی کاره کۆمیییه و رازیبونه کا جفاکییه.	-به رهه می تاکیه و رازیبونا تاکیه.
ئه فراندنا ئه فسانه یا کومییه.	-ئه فراندنا تیکستی یا تاکیه.
ئه رکه کۆ جفاکی و ئایینی یی پیرۆزی هه یی.	-ئه رکه کۆ میژوی و جفاکی یی گه له ک دهست ناف داچون بیت د نافدا هه یی.
هه سترنا مروفی ب هه مه لایه نیی	-شروقه کرنه کا دهرونی بو قه هره مانایان قه هره مانان بشپوه کۆ به شی.
پیتفی ب شروقه کرنا گه ردونی و دیاردین د نافدا هه یه.	-واتا یارون و ئاشکرایه و نا هیتته شروقه کرن. (برونی، ۲۰۲۳، ۱۱۴)

5- ئه فسانه و ره خنه:

1-1: تیۆرا ره خنه یا ئه فسانه یی د ناف ره خنه یا ئه ده بیدا:

رهگ و ریشالین تیۆرا ره خنه ئه فسانه یی و پراکتیزه کرنین وی لدهف رۆژئا فایان بو ده ستپیکا چه رخێ هه ژدی دزفریت، هه مو سیمایی و ل نیفا سه دی بیستی ل سه ر دهستی (نورثروب فرای) ل په رتوکا وی ئه وا بنافی (تشریح النص) ل سالا ۱۹۵۷ ی ته مام و کامل بویه.

ره خنه ئه فسانه یی د ناف ره خنه یا ئه ده بیدا، ژ وی دیتنا سه نته ری ده ست پیدکه ت کو دیژنی ته رزین ده ستپیکی، یان نمونا ده ستپیکی (Archetype) کو لیفه گه را وی بو تیگه یی بیردانکا کۆمی یان نه ستا کۆمی یا تیۆرا (یونگی) دزفریت یان شروقه کرنین دهرونی. مه به ستا مه ئه وه کو هنده ک ته رزین ده ستپیکی یین هه تا نوکه کارتیکرنا خو یا هه یی له سه ر بیردانکی ژ ده ستپیکا میژوی هه تا ئه فرۆ.

هه ر ئیک ژ (م. بو دکی - M. odkin) و (ولیه م تروی - William Troy) و (فرانسیس فریگسون - Francis Fergusson) ل سه ر فی چه ندی کار کریه و تیۆرانی بناف و دهنگ (نورثروب فرای - Northrop Frye) و ژوان دیاردین بانگه وازین وی کو شه نگه ستین وی د ناف په رتوکا (تشریح النص) ۱۹۵۷ به لافکریه.

(فرای) بزافکرن کو فی تیۆری ب تیگه یی (Mythos) فه گرپیده ت، مه به ستا وی ئه وه ئه فسانه ل حاله تی وی یی ده ستپیکی یان ده می ئه رکی پیرۆزی هه یی کو بتی ئه وه ده ستنیشانکرنا فی چه ندی بکه ت، ب ئه گه ری پهیره وکرنی کو دیژنی ئه فسانه). (راسفین، ۱۹۸۱، ۶۱).

(فرای) وه سا دیت کو چار (میثو) یین سه ره کی یین هه یی کو هه ر ئیک ژوان ده ریری ژ وه رزه کی سالی دکه ن. (میتو) کو وه رزی بهاریه کومیدیا به رهه م ئینایه، (میثا) هافینه رومانس و رومان به رهه م ئینایه، (میثا) پایزه و تراژیدیا به رهه م ئینایه و (میثویا) زفستانه کو (هجا) داشورین به رهه م ئینایه.

پشتی دویچچونا وی بو تایبه تمه ندین هه ر (میثو) یه کی، کا ئایا گه هشتیه چ فورمی ئه ده یی؟ گه هشته وی چه ندی کو به ری (سوفکلیسی) ب ده مه کی درژ و هه تا ئه فرۆ چ گوهورین نه که فتینه د ناف وان و ئه ده ب هه می ته رزه که ژ وان ته رزان و چ نفیسه ر نین کو ئه ده به کی نوی ده ریخن، به لکو ئه و دیچچونی دکه ن و گوهورین یی ل دویف چارچوفی گشتی (میثوی بتی دکه ن). ژبه ر فی چه ندی دیتنا (فرای) ئه و بو کو ئه ده ب و ئه فسانه چ جوداه یی د نافه را واندا نینه نه ژ روپی کوالیتی و نه ژ روپی شیوه یی، به لکو بتی کیمه ک نه بیت و ئه ف جوداه ییه ژ وی چه ندی دایه کو ده فی

ئەدەبی لادانە (Acart) ژ ئەفسانە رەسەن، ژبەر ڤی چەندئ کارئ رەخنئ لدویف فرای ڤەدیتنا پلەیا وی لادانئ دیاربکەت ژ پیرهوی دەڤ ئەدەبی رەسەن کو ئەوژئ ئەفسانەیه.

ژبەر هندی تیۆرا رەخنەیا ئەفسانەیا نەڤیا تایبەتمەندییا نەتەوهی و لوکالی و داھینانی و ڤرە جوریا نەتەوهی کو ئەدەبی وەلاتەکی ژ وەلاتەکی دیتەر جودا دکەت کو ئەڤەژئ دەبرینی ژ دوزین جفاکی و خەم و ئاریشین وان بیت دویرن د ناڤ ڤی رەخنیدا.

6- پیناسین تیۆرا رەخنەیا ئەفسانەیا:

باسکرنا زارافی رەخنەیا ئەفسانەیا (Mythocitique/Mythological Gritisim) پشقی سالاً (۱۹۷۰) ڤی ھاڤیە ل گەل ڤەیلەسوف (گیلیبەر دوراند – Gilbert Durand) کوگریدیای ب (ڤیکتور هیگویی – Victor Hugo) کو ب دامەزرینەرئ ڤەکولینین ئەفسانەیا دەیتە ھژمارتن، رەخنەیا ئەفسانەیا لدەڤ (دوراندی) ئامازەیه بو (بکارئینانا شیوازی رەخنەیا ئەدەبی یان ھونەری کو جەختی ل سەر تیگەھشتنا نمونین ئەفسانەیا دکەت لدویف بنەماڤی دیتنا ماھیهتا (Wesenscnau) کو بەردەوامیەکا بو رەخنەیا نو، کو ل ناڤ دەڤ ئەدەبیدا ل یەکەیین ئەفسانەیا بگەرئ، کو مەبەستا وی یا ئیکئ دوبارە بزڤریتەڤە بو ھەیکەلی ئەفسانەیا ئیکئ و یادوی دیاربکەت کو چ لادان یان دیکورین نوی بو (دانایە)) (عبود، ۱۹۹۹، ۱۱۵۶). و لدوماھیکئ وی بەرھەمی دانیت دگەل بەرھەمین دیتەر یان جورەکی بەراوردی بکەن تاکو کارئ نوی دیاربکەن.

رەخنا ئەفسانەیا: ھەر وەکی (بییر بۆرسیل) دبینیت کو (رئیکەکە بو شلۆڤە کرنا ئەدەبی مەبەستی لئگەریانە ل بنیاتین ئەفسانەیا، برئیکا وەک یەکبوئی د ناڤبەرا بونیاتی ئەفسانئ و بنیاتی دەڤیدا.) (ئیمای، ۲۰۱۸، ۳۵۹).

ڤەرھەنگ زارافی رەخنەیا ئەدەبیا ھەڤچەرخ: پیناسا رەخنەیا ئەفسانەیا دکەت کو بیافەکی ڤەکولینتیە و (ڤەکولینتی ل وی بابەتی ڤەبوەندی دکەت د ناڤبەرا نەستا کۆمی و دیتنن مروفین دەستپیکئ و د ناڤبەرا ڤەکولینا ئەنترپولۆژی و رەخنەیدا و ڤەکولەر بەحسی وان نمونین دەستپیکئ دکەت کو ژ ئەنجامئ کومەکا تشتان د ناڤ ناخی مروفایەتی کو ژ پینشین دەستپیکئ دەکەفتینە.) (ئیمای، ۲۰۱۸، ۳۶۰).

پیناسا رەخنەیا ئەفسانەیا لدویف فرای: (تەرژین ئیکئ کو ئەفسانە د ناڤ ئەدەبیدا دیاردبن و کارئ رەخنەیا ئەدەبی ڤەدیتنا ڤان تەرزانە و دیارکرنا وان لادان و ھەموارکرن و ڤەبرین و گوھورینا شیوازین نوییە.) (فرای، ۱۹۹۱، ۱۴۸)، ژبەر هندی ھەر رەخنەکا ئەدەبی پیتڤیە رەخنەکا ئەفسانەیا بیت مادەم ئەدەب ھونەرەکی مەجازیە و مەجاز بو تەرژین دەستپیکئ دزڤریت.

ب شیوہکی گشتی رەخنەیا ئەفسانەیا ئاراستەکا رەخنەییە و ڤەدیتنا ئەفسانین دەستپیکییە (بنیاتین ئیکئ یین جیگیر) و وان لادانا دیاردکەت کو بەسەردا ھاڤینەکرن.

7- رەخنەیا ئەفسانەیا و شروڤە کرین ئەفسانەیا:

1- شروڤە کرنا ئەفسانەیا:

شروڤە کرنا ئەفسانەیا-Mythanalyse، ل سالاً (۱۹۷۹) ڤی (دوراندی) پینشارەکا باشتر کر بو شروڤە کرنا ئەفسانەیا و وەسا دیت کو (شروڤە کرنا ئەفسانەیا بزافی دکەت بو تیگەھشتنا وان (ئاراستین) ئەفسانەیا بو رویدانین میژوی و رەوشنیریا کومی کو د واقعیدا دبینیت کو شروڤە کرنا دەرونی نینە بو لایەنی تاکەکەسی، بەلکو بو (ھەستا کومی) یە، ژبەر ڤی چەندئ شروڤە کرنا ئەفسانەیا، ڤەکولینا ھەمی دیاردین جیاوازییا ئەفسانەیا رەسەن دکەت نەبتی بو دەرئێخستنا واتایا ئەنترپولۆژییە، بەلکو واتایا جفاکی و دەرونی ژبیە.) (برومیل، ۲۰۲۳، ۱۱۶) و بڤی حالەتی پیدڤییە ل

سەر ڤه کۆلهری، چهوانیا دوباره بهرهمئینانی یان گوهورینا بنیاتی ئەفسانەیی یا رەسەن لدویڤ سیستەمی بەرامبەری د نافهرا سرۆشتی (سیستەمی غەریزی تاکەکەسی) و رەوشنییری (سیستەمی لۆژیکی وجقاکێ) دیاربکە، ژبەر هندی شۆڤه کرنا ئەفسانەیی جەختی ل سەر ئەفسانەیی رەسەن دکەت و بیایێ دەرونی وجقاکێ یێن تایبەت ب رەوشنییری لسهردەمەکی دیارکریدا، نەوێک رەخنەیا ئەفسانەیی کو روشنایی دێخیتە لسهر ئەفسانەیی رەسەن و گوهورین یێن وان د ناف کارین ئەدەبیدا.

۸-تەرزین دەستپێکی د ناف رەخنەیا ئەفسانەیی:

رەخنا ئەفسانەیی د ناف رەخنا ئەدەبیدا، د بنیاتی کارێ خو یێ نافەندیدا ژ وی ئێکی دەستپێ دکەت، کو دێژنی (تشتین دەستپێکی، یان تەرزین دەستپێکی یان نمونین ئێکی، کو مەرجهعیەتا خو یا سەرەکی ژ تیگەهی "بیردانکا کۆمی" یان " نەئاگەهیا کۆمی وەردگرن، کو هەلگری سەرەکی تیورا (یونگ) یە د ناف شیکاریین دەرونی، کو مەبەست پێ ئەو، هەندەک تەرزین دەستپێکی یێن هەین هەتا نوکە کارێ کارتیگری ل بیردانکی دکەن، هەر ژ دەستپێکا میژوی هەتا ئەڤرۆکەژێ). (الصالح، ۲۰۰۱، ۳۴). واتە تەرزین دەستپێکی، ئەو زمانی ژبیرکری، و بەردەوام یا د چالاکییدا و ئیکە ژ وان هوکارین پاراستنا ئەزادێ مروڤی، و ژ ئەوان شیوازا: خەون و جادو و زانست و ئاین و ئەدەب. بکورتی دەربیرین ژ تەرزین دەستپێکی ژ لقه کێ بۆ لقه کا دیتەر یا جودایە و ئەگەر ئەڤ تەرزە نەبانە، چ هەبون بو خەون و جادویی و ئاینی و ئەدەبی و زانستی نەدبون.

۸-۱- تایبەتمەندیین هەڤشک د نافهرا تەرزین دەستپێکیدا:

ئیک: (هەر تەرزەکا دەستپێکی گەهشتیه تاکەکەسی، چ بریک خەونی، یان ئایینی، یان ئەدەبی، یان زانستی بیت، ئەو بەشەکن ژ گشتی، بەشەکی بچوکیکن و ئەو گریپ دەرونی هەمی دەرئەنجامی تەرزین دەستپێکینە). (عبود، ۱۹۹۹، ۱۳۷). ئەو وەرارا تاکەکەسی ژ قوناغا زاروکیینی هەرزەکاری پیریاتی دروست بوین، بوین، بونە ئەگەر کو تەرز جە و رەفتارین خو بگوهوریت، بکورتی ئەڤان تەرزان وینین جودا وەردگری ژ قوناغه کێ بۆ قوناغه کا دی.

ئەگەر ئەم تەماشای گروپێ مروڤی ژ زاروک و هەرزەکارو و پیرا بکەین، دی بینین دیتن هەمی ئیکن، هەر چەندە جەڤهنگ د جودابن، لێ ئەگەر ئەم سەحەکەینە نقیسه رکی ژ نقیسه ران، دی بینین ئەو تشخی گەهشتی ئەو بەشە کێ کۆمی نمونەییە، لێ ئەو نە سەرجه مەژی. بۆ نمونە ئەو لایەنی وی بابی دەرکەفتی د ناف رومان (برایین کرمازوف) ی ئەو بەشە کە ژ گشتی هەر چەندەژی دەربیرین بیت ژ نەستا کۆمی و یا جودایە ژ وی لایەنی بابی کو د ناف رومان (گوریوی باب) دەرکەفتی، هەروەسا یا جودایە ژ تەرزێ دەستپێکی ل میدیا یا یوربیدی و یا جودایە ژ رومان (دایک) یا مەکسیم گورکی، لێ ئەو هەردو یێن ژ ئیک تەرزین دەستپێکی هاتین، بتخی ئەم دشتین بیژین کو سەرجهمی ئەدەبی چی دبیت نزیك ببیت ژ هەمەلایەنیا تەرزین دەستپێکی. واتە تەرز ژ جفاکان تینە وەرگرتن، لێ نقیسه ر جەڤهنگین وان دگوهریت، چونکی ئەو ژ نەستا کۆمی وەردگری، لێ هەمی تەرز ژ ئیک تەرزین دەستپێکی تینە وەرگرتن.

دو: (جیگی نەبون و گوهرینین بەردەوام ژ سیمایین تەرزین دەستپێکی دەینە هەژمار. و هەروەسا وەکی پارچین سەچمانە، ئەگەری ڤی چەندی ژێ ئەو پیکهاتا دەرونی مروڤی بخویە، هەردەما مروڤی ژ باشی و ژ بیگۆنەهی بەرەڤ شەرکەری بکوژی چو، ژبەر هندی ژێ تەرزین دەستپێکی دەینە گوهورین و گوهورین یێن ترسناک ل سەر دروست دبن ل دویڤ وەرارا بارودوخین تاکێ و جقاکێ). (احمد، ۱۹۸۷، ۶۷). بو نمونە کەسایەتیا (لیلینا) دایک ژ بەرهمە کێ بو بەرهمە کێ دیتەر دەیتە گوهورین کو دەستپێکی ئەو دایکا میهرەبان بو کو چیروکین نقستنا کویر بۆ زاروکان دگوتن، لێ

رولى وى د ناه داستانا گنگامشدا هاته گوهورين بو دايكه كا بكوژا زاروكان، ئەف چهنده ژى بو ئەو گوهورينين د ناه جفاكيدا دروست بوين دزفريت لوى دەمى جفاك بويه ي نيرينه و دەسهلات ژ دايكى وەرگرت بو جفاكه كى شەرکهري. هندهك وەسا بو دچن كو سى جورين تەرزايين هەين، ئەوژى:

تەرزین بالا: ئەو تەرزىن كو ئاموژگارييا ويژدانا جفاكى دكەت بو تشين نمونەي و بالا، وتەرزین ئاسايى: ئەو تەرزىن كو هندهك جاران سەردكەفن و هندهك جاران توشى شكەستى دبن، وتەرزین شەيتانى: ئەو تەرزىن كو بەروفاژى ئارستا تەرزین نمونەي دچن. (عبدالرحمن، ۲۰۱۳، ۱۸).

لئ هەر چەوا بيتن بدیتنا من چ رۆل بو فان جوران نابیت ئەگەر تەرزین دەستپيكي هەردەم دگوهورينى ونە جيگيري دابن، چونكى د ناه تەرزى بخودا نەجيگيري يا هەي.

سى: تەرزین دەستپيكي وەكو ئەرکانە، لئ ئەركين وى ديناميكينه كو رينكين جودا دگرنه بەر بو جيپه جيكرنا كارين خو. وەكو يا ديار تەرزین دەستپيكي بگەلەك رينكان گەهنە مروفى وەكى مە لسەرى ئامازە پيكرى و هەمى تەرز بەشەكنيش گشتى و هەردەم ئەف تەرزە يين دگوهرينى دا كو ئەوژى بو پيکها تا دەرونيا مروفى دزفرن.

۹: مود بودکين و تەرزین دەستپيكي:

تەرزین دەستپيكي د ناه ئەدەبیدا هەمى دەمەكى دبیتە ئەگەرى دروستبونا گوهورينان، بونمونه رادبیت ب هەموارکنا ریحەزین شەرکهري و وەسفا گونەهى دكەت لئ هەمان دەمدا شەرمزار دكەت و وەسفا شەرى دكەت و دەهەمان دەمدا رەدا وى ژى دكەت چونكى ئەدەب دیارده كا ساخله مە.

(مورکين) د ناه پەرتوكا خودا يا بناق (تەرزین دەستپيكي د ناه شعریدا) فەكولين ل شانوگەريا (دوژە: جەهەنەم: جەحيم) يا (جان پول سارتهرى) کرييه، (كو وئى تەرزى دەستپيكي دەپتە گوهورين، سەرەراي گوهورينا جەي دوژەهى. لدويف مورکيني (دوژەه) دەربيرينه ژ ژۆره كا بتى، و پرويار و سيكس و باژيرى (هاديس) د ناقدانين و... هتد، ليرەدا دوژەه دوپريئخستنا ژيانا سروسثيه لسەر ئەردى، كو ئەوژى گرتنا كەسەكى ل ئيك ژوردا كو ئەفەژى دبیتە ئەگەر بو ئازاديا وى يا دەرونى كو ل دەف سارتهرى ئەف (ژان) ه درنده ترين جورين ژاناي كو مروف توش دبیت. (راسفين، ۱۹۸۱، ۶۱) مادەم (دوژەه) تەلارى ژانايه، لەوما چ جوداهى د ناقبەرا دوژەهين هەرتيک ژ سارتهرى و ئەفلاتونى و فرجیلی ودانتیدا نينه.

بەر هندی مورکين جەختى لسەر دوالمين هەقدژ دكەت د ناه ئەنديشەيا مروفیدا، هەروەسا دوپاتی ل سەر خاله كا گرنگ د ناه تەرزین دەستپيکيدا دكەت، ئەو تەرزین دەستپيکينه كو ئەو بخو تەرزین ژيانى نە و تايبەت نين بو خەون

و ئەدەبى، بەلكو د نائف ئەنترپولژياييدا و زانستى لاهوتيدا و سوسيوپولژيدا و فەلسەفە و ھونەرى دەھینە دیتن، و کاریگەرى ل سەر رېڤەچونا مېژويى بخو ھەنە.

پشکا دوى: پراکتیزە کرنا رەخنەیا ئەفسانەیا د نائف رومانین (دیار ئەرەدنی)دا، ل بەر رۆشناھیا بنەمای (تەرزین دەستپیکى):

۱- تەرزین دەستپیکى یین ئاینى:

۱-۱- زارۆک نەبون و پەنابرن بۆ ھندەک کەسان:

ئەف بابەتە د نائف جفاکى کوردەواریدا، گەلەک دەھیتە ئازراندن و خەلکى گەلەک باوەرى یا پى ھەى و پەنایى بۆ دەن، وەک پەنابرن بۆ مروڤە کى ئاینى یان سەیدە کى یان جھە کى پیرۆز، ... ھتد. ئەف چەندە ژى د نائف خەلکى مەدا، وە کى ھاوکیشە کى یا لێھاتى کو ئەوژى واقع و ئەفسانەیه و د نائف رۆمانا (کەف)دا ب رونی بەرجەستە دبیت. بۆ نمونە: ((رېڤنگان گۆرى وى ھەمى کرپە پاتە یین کەسک ب ئەوى دار ھەژیرى قە دەھلاویستن ئەوا ل پشت گۆرى سەیدى. لاڤایان ژى دکن کو بگەھن ھیفیین خو. یان ژى ژنن زارۆک نەبن دەھین بەرکێلییا گۆرى دگرین...)). (ئەرەدنی، ۲۰۲۳، ۶۸-۶۹)

۱-۲- فالابونا مالا خودى:

رۆماننقىسى ئایدۆلۆژیه تەکا ئاینى و ھەتا رادەھیه کى یا پىگىر ژ زاردەڤى کەسایەت یین رۆمانا خو بەرجەستە کرپە کو ئەفە ژى ھەتا رادەھیه کى رۆماننقىسى ھەزکریە خو ژ سنۆرین نەريتین جفاکى دویر نە ئیخیت، ئەو ژى بەحسکرنا ئیک ژ جھین پیرۆز یین ئاینىه کو مالا خودییه، دەمى دیاردکەت کو چ جارن مالا خودى، ژ مروڤان بیت یان فریشتەیان فالانا بایت. ئەف چەندە ژى گەلەک جارن دکەفیتە قالبى بابەت و دەلالەتین نە واقعى، لى خەلکى مە وەک نەريتەک ژ نەشە کى بۆ نەشە کى دیتەر قە گوھاستیه و باوەرى یا پى ھەى، دەمى دیڤتیت: ((مالا خودى یا فالابو، دبیت ئەفا ئەز دیڤم گونە ژى بیت، چونکى جارە کى دا پیرا من دگوت چ جارن مالا خودى فالانا بایت و ھەردەم فریشتە یین تیفە. دەمى من دەرگە قە کرى و چۆیمە ژۆر، من ھىدى پىنگاڤین خو ھافیتین ھەروەک ھندەک مروڤ لبر دیوارن دنقىسى)). (ئەرەدنی، ۲۰۲۳، ۸۰).

۱-۳- ئەفسانەیا مرنى:

ئەفسانەیا مرنى و زیندیونى (رابونەڤە) د نائف شارستانیه تین و سەردەم یین مېژويى یین جیاوازدا نمونین رەسەن و دەستپیکى وەک جەڤەنگ بکارئیناينە، ھەتا کو دەرپىڤى ژ راست یین مروڤایەت یین رھا بکەن، ئەف چەندە ژى رەنگڤەدانا وى د نائف ئەدەبیا تیدا ھاتە بکارھینان. (ئەفسانەیا مرنى د نائف ئاینىن ئاسمانیدا ژى گەلەک یین ھاتینە بکارھینان و شروڤە کرنین جودا جودا یین بۆ ھاتینە کرن و ھەمیان ژى جەڤەنگ و ھیما بۆ ئەڤى بابەت بکارھیناينە). (عوض، ۱۹۷۴، ۴۲). رۆماننقىسى ژى مفا ژ دەلالەتین مرنى یین ئەفسانەیا و ھیما یین وى یین ئاینى وەرگرتیه و تیکەلیەک دروستکریە د نابقەرا فان ھەردو ژیدەراندا. دەمى دیڤتیت: ((گۆرستان ل رۆژھەلاتى باژیرى بو دەمى ئەز چۆیمە سەر ئەوى گرى ئەوى دکەڤیت لایى سەرى پى گۆرستانى و من بەرى خو ھە دایە ئەوان ھەمى کێلیان و دارین کاژا ھەستە کى بترس وە کى تۆزى تیکەلى کونین دفنا من بو. ئەز ژ مریان ناترسم و دشیم ژى د نائف دەھان مروڤین مری دا بنشم، بەلى ترسا من ئەو رۆژە کى بمرم و مرن ئەو نەبیت یا مە د ژیاى دا دناف سەرى خو ھەدا دپنە کرى...)). (ئەرەدنی، ۲۰۲۳، ۱۲۸).

۱-۴- تەرزى قەزا و قەدەرى:

تيگهه قهزا و قهدهري بويه جهي گهنگهشي و ديتنين جياواز د نافهرا هزارا ئاييني و هزارا زانستيدا، ئه فان ههر دو هزاران، ههر ئيك ژ وان شرؤفه كرن و رافه كرنه كا تايبهت هه بويه و (ئه گهر شرؤفه كرنا ئاييني وه رگرين، ديبينين هه مي بويه بؤ قهزا و قهدهري زفراندينه و مروفي گونهبهار ناكهن كو بكه نه ئه گهري چيبونا وي بويهري، لي هزارا زانستي بهروفازي هزارا ئايينيه، چونكي ئه و پشكداريه كا ريكخستي د ئه گهري دروستبونا ههر بويهري بهرچاڤ دكهت و بهلگين زانستي زي ل سهر دئينيت). (الحيدري، ۱۹۹۴، ۳۲). د روماننا ئيڤا دا، روماننڤيسي ئه ف تهرزه ب روني بهرچاڤ كرية، ده مي ديڤيڤيت: ((پتريا ئه فئين خوه ب ئاشق ددن دياركرن، كومه كا ترسنوكانه د پيستئ شيراندا، زوكا خوه ب دهستفه بهرددن، ههر تشئ چيبو دي قهدهري پي گونهبهاركن. دي هين و نزي دلين مه رهش كن، ئه م دي وه كو زاروكان ياريان ب ئاگري فيانا وان كين و ئه و دي وه كو مه زانان مه سوژن...)). (ئه ره دني، ۲۰۲۳، ۱۰).

۱-۵- تهرزي په يوه ندي د نافهرا ئه فسانه و ئاينيدا:

ههر ئيك ژ (فهيله سوڤ، كومه لناس، دهروناس، زماناس، فهيله سوڤين ئاييني و زانايين لاهوتي) بوچونين جودا هه نه بؤ ئه وي په يوه ندي ئه و د نافهرا ئايين و ئه فسانيدا هه ي و (وه سا دياردكه ن كو په يوه ندييه كا جه ده لي و مشتومره و ئه گهري وي چهندي دزفريته فه بؤ وان فه كولينين د في بواريده ئه نجام داين و د ئه نجامدا دو ئاراسته ديار دبن، يا ئيكي ئاراسته ماددي و يا دوپي ئاراسته عقلي و ئه ف چهنده زي ب سروشتي مروفي و په يوه نديا وي لگه ل خودي و جيهاني و جيهانا ئه وي ديتر و خير و شه راندا دزفرين). (قاسم، ۲۰۱۶، ۲۶). روماننڤيسي مه د روماننا (ئيڤا) دا ئه ف پرسياره ل ده ف دروست بوينه، ژ وان: ۱- د شياندا هه نه كوميكرني د نافهرا رپه وي ئه فسانه يي و رپه وي ميژوي د ناف ئيك رپه ودا كومه كه ين؟ ۲- رادي كارتيكرا رپه ووه كي ل سهر رپه ووه كي ديتر چهنده؟ ۳- ئايا رپه ووه كي ديتر هه يه د نافهرا فان ههر دو رپه وواندا؟ د في رومانيدا، روماننڤيسي رپه ووه كي ديتر پي ئيناي د نافهرا رپه وي ئاييني و پي ئه فسانه ي دا، ئه وزي رپه وي عه قليه، هه روه كي د في نمونيدا ديار ((ما قه ي ده يكا خراب د هه بونيدا هه يه؟! به لي يا هه ي! د ئايي مه دا هاتيه كو به هه شت يا دبن پييين دا يكي فه! ئيڤا دا يكي هه نه ژبلي ژماره يا پيلاقان، وان تشته ك دبن پييين وانفه نينه هه رده م ديژم به هه شت دبن پييانفه نينه، ل ئاسمانا نينه، به هه شت يا ل وي جهي ئه و جهي نيره ك و مييه ك ب خوه شي تيدا دژين! ئانكو به هه شت مالا شينه و هزاره هان مالين هه ين بفي شپوه ي، به لي ره نڤين وان شين نين!!)). (ئه ره دني، ۲۰۲۳، ۲۰۸-۲۰۹).

۱-۶: تهرزي ده ستپيكي پي ئاييني:

سحر زارافه كه به ري هاتنا ئايينين ئاسمانا پي په يدا بوي و ئه في ده سته واژه ي (پروفيسور جيمس فريزه ري ئينگليزي) ب شپوه كي ديتر دارشتيه و دياركويه كو (په يدا بونا ئايينين ده ستپيكي و هه بونا سحري د ناف ئه وان ئاييناندا كو نه دشيان هه مي هيفيين مروفي جييه جييكه ن و به رسفا گه له ك پرسيارين وي بدن يين گريداي ب دياردين سروشتيه، ژبه ر هندی مروفي وه سا هزر كر كو هيزه كا هه ي يا راده به ده ر كو ناكه فيته ل بن شيانين سحري، ژبه ر هندی مروفي په نا بؤ ئاييني بر، نه ژ ئه گهري ترسا ژ سروشتي، به لكو هيفيا وي ئه و بو كو ده سته لاتي ل سهر بكه ت). (مجموعه من المؤلفين، ۲۰۱۷، ۱۱۸)، له ورا دي بيژين سحر به ري ئاييني يا په يدا بوي و ئايين زي به ري زانستي پي په يدا بوي. لبه ر روشنا هيا ئه وان ئاخفتين مه ل سهر ي دياركرين، ئه ف چهنده هه تا راده يه كي د ناف روماننا (فيار) دا ديار دببت كو مملانيه ك يا هه ي د نافهرا سي گوشه يا (سحر، ئاين، زانست) دا، ده مي ئه ره دني ديڤيڤيت: ((ئيڤا. خودي لدويڤ ده نڤي لاقاي مروڤان ده يت، نه كو لدويڤ موزيكي. من ژ دا يكا ته گوهلپويه كو تو هه مي ده مان موزيكي بؤ فياري هه لده كه ي. مه لايي مزگه فتا مه هه رده م ديڤيڤيت: "موزيك زماني شه يتانيه، ههر جهي ده نڤي موزيكي لي بلند ببت،

فریشته بهرهف وی جھی ناچن. هه گهر فریشته بهرهف ژورا فیاری نهچن، دی کی ساخله میا وی بو زفرینیت)). (ئهره دنی، ۲۰۲۱، ۲۷).

۷-۱: تهرزین دهستپیک و شروقه کرنا مرن:

(کارل یونگ) بهحسی ئەفی بابەتی کریه و دابهشی سهر کۆمه کا تایبەت یا تهرزان کریه و (ههر ئیک ژ وان کۆما ژ بها و ئارمانج و سیمایین تاکه کهسی پیک دهیت و دابهشی سی گروپان کریه و ژیر ناڤین جودا دا، ئەوژی (ئەز، روح، خۆد) و ههرئیک ژ ئەفان گروپان شروقه کرنا تایبەت بو دهستهواژا مرن ههیه). (هاید، ماکجنس، (ب، س)، ۱۱۷). (دیار ئهره دنی) د رۆمانا (قیار) دا ههر سی گروپان زارافی مرن لدویف دابهشکرنا (یونگ) ی بو شروقه کرنی بکارنه هیناینه، بهلکو بتنی تهرزی دهستپیک (خۆد) بکارهینایه، دهی دیژتیت: ((ئەز ژ مرن قه گهریام و بهرهف مرنه کا دی هاتم. مرن و خه م یین بوینه دو پارچه یین لهشی من، دو پارچه یین وه کی دلی، یان ژی دشیم بیژم وه کو سه ری ب منقه خویا دبن. ژ منقه نابن، نزانم بوچی جھی وان د مندا جوانتره، نزانم بوچی بهرهف چو جهین دی ناچن)). (ئهره دنی، ۲۰۲۱، ۱۵۱).

۸-۱: تهرزی ئایینی (چاره سه رکنا نه ساخیان):

ئەف تهرزه گه له ک د ناف رۆمانین (دیار ئهره دنی) دا دوباره دبیت و دیاردبیت کو ئەوی باوهری ب چاره سه ریا نه ساخیان نینه بریکا سهیده کی، یان پاته کی کول سهر مه زاره کی ئینابیت، ئە گهر وه سا بیت گه له ک سهید هه بوینه ب ئە گهری نه ساخیی یین مرن، بوچی چاره سه ریا نه ساخیا خو نه دکر؟ دهی دیژتیت: ((د ریکا نه خۆشخانێ دا من ئەو کیس قه کر، پاته کی کهسک بو ئەوی دئینخ دهستی نه خۆشان و (c.d) ل سهر نفیسی بو "عبدالباسط عبدالصمد" من باوهری ب چو پاته یان نینه و مروقه کی ژ نه خۆشیان چاره سه ر بکته، پاته یه ک کول سهر گوری سهیده کی ئینای و د هه مان ده مدا دبت ئەو سهید ژی ب نه خۆشیه کی مرت)). (ئهره دنی، ۲۰۲۱، ۲۸).

۲: تهرزین دهستپیکین جفاکی:

۱-۲ - بابەتی تۆلغه کرن:

هنده ک جارن ده رته نجامی کریارین مروقی یین دژی نه ریتین ئایینی، دبنه ئە گهر کو خودای مه زن ژ مروقی توره ببیت، له ورا بو فی بابەتی گه له ک دیتنن جیاواز د ناف خه لکیدا په یادابن، ژ وان ژی وه سا هزردهیته کرن کو بدروستی ئەفه غه زه با خودای مه زنه به رامبه ر کریارین مروقی و هنده ک ژی وه سا هزرده کهن کو ئەف چهنده خه یاله و چ راستی بو نینه، ئە گهری ژی بو وی چهندی دزفرین کول ئاخره تی دی حساب بو فی کریاری هیته کرن. ئەف چهنده ژی د ناف رۆمانا (کهف) دا دیاردبیت دهی رۆماننفیس دیژتیت: ((گوندی گۆت " ژبه ر ده رزا ئەوی ئیخستی که فری خودی ئەو ب سه ری وی ئینا " چ جارن ناچت د سه ری مندا کو خودی مروقه کی د که فره کی دا به اقیژتیت، یان ژی زاروکین وی بی باب بهیلتیت، چونکی ئەوی کهسی که فره ک بی شکندی، به لی جارن پیدفیه بو کهسی به رامبه ر دیار بکه ین کو مه باوهری ب فان گۆت گۆتکان هه یه بتنی ژبه ر ئەوی چهندی دا خۆشتر بژین، یان ژی دا دهی ب هه روه نه که ین)). (ئهره دنی، ۲۰۲۳، ۷۹).

۲-۲ - مالا ژ مه چیترا و گۆتگۆتکین که فن:

بابەتی ئەجنه یا د ناف ئەده بیاتین ملله تاندا گه له ک هاتیه به رجه سه ته کرن و روی ب روی ره خنه و هیرشین توند بویه، لی د فیره دا فه کولینا مه یا زانستییه، مه نه فیت بهحسی ئەوان ره خنه یا بکه ین. (ئهنه و ناڤین وان گه له ک د ناف شیعرو په خشانێ دا هاتینه بکارهینان ب رۆلین جودا جودا دیتینه، چ زاروک بن، یان هه رزه کار، یان پیره می و گه له ک جارن ژی د ناف وان به ره هه ماندا رۆلی مه زنتر ژ مروقی بی هاتیه راسپاردن). (سید، ۲۰۲۱، ۷۸). بو فی مه به سه تی ژی

رۆماننڤیسی مفا ژ ئەفی بابەتی وەرگرتیە و هەروەسا ئەو خانین بۆینە کافل کرینە ژیدەر کو بابەتی ئەجنەیا د ناف رۆمانیدا بکاربینیت، دەمی دیژیت: ((باپیری من دگوت د کەفندا ئەفی گوندی مالا ژ مه چیترا نزانن من بخوه باوهری ب ئەفان تستان نینه، دەمەک درێژە ژی من چ تشتین ب وی رهنگی د ناف کافلان دا نه دیتیه...)). (ئەرەدنی، ۲۰۲۳، ۶۸).

۲-۳: تەرزین دەستپێکی یین جفاکی:

ئەف تەرزە لدویف زانایین دەروناسیا دەستکرد پشتبەستنی ب شیانین پشبینیکرین و چەوانیا رەفتارکرن تاکە کەسان د هەلوێستین جفاکیدا دکەت و (ئالافە کە بۆ پارفە کرنا کەسایەتیا ل دویف سیمایین وان یین کەسایەتی و تیکەلبونا وان لگەل خەلکی، ئەفەژی مه دگەهینتە وی خالی کو جۆرە تیگەهشتن و ئیستراتیجیەتا پیگفە گریداننیه د نافبەرا تەرزین دەستپێکی کو بەری نوکە خەلکی باوهری پی هەبویه و نوکە ب شیوه کێ دەرونی و بایولوژی دەینە شروڤە کرن). (العادلي، ۲۰۰۴، ۲۶). ئەف چەندەژی (دیار ئەرەدنی) د رۆمانا (فیار) دا بەرجەستە کریه، لدهمی بەحسی هەندەک کەسانان د ناف جفاکی خو دا دکەت کو باوهری بقی جۆرە تەرزى هەیه دەمی دیژیت: ((پشت راستم دایم، هندی رینک هەبا دا چم، چونکی خوه ئەو کەسانینفی کۆمەلگەهی ئەوین نەبن ئاگر ژى، بتی ژدایک نابن، هەر ئیک کۆپە کێ ئاڤا تەزی ژ مالچوویکی دایکا خوه دئینت دەر، نەکو دا فەخوت، بەلکو دا بخەونین دەوروبەرتن خوه دا برژت و هشیار بکن! ئەگەر خەون بەری تەمام بونا خوه هشیار ببت، دی یا کۆرە بت، خەونەک کۆرە، چ جار ئاڤا راستی فەناخوت!)). (ئەرەدنی، ۲۰۲۱، ۶).

۳: تەرزین دەستپێکی یین رهوشەنیری:

۳-۱- تەرزى کەفن ب شروڤە کرنا کە نوی:

تەرزین دەستپێکی و نە ئاگەهیا کۆمی، گەلەک ژیدەر یین بۆ هەین، وەک زارۆکینیا مروڤی و سەریۆر و شکەستن و سەرکەفتن دەرونی یین وی، (ژبەر هندی تەرزین دەستپێکی رۆلە کێ مەزن د ناف ژيانا هەمی تاکە کەساندا دگيریت، ب رینکا هەستکرن وی یا زیدە بۆ تەرزین نمونە پی وب رینکا جەفەنگان د ناف دەرونی مروڤیدا ئاشکرا دبن و دقەشارتی و د نەستیدا دپاراستینە، لی د ژيانا وی یا نوکە دا ئاگەهیه ک بۆ وان تەرزان دروست دبیت کو کاری وان تەرزان پی سەرەکی هەلکرنا رۆناهییه د ناف تارایاتیا هەبونا وی یا کەفندا). (یونگ، ۲۱۱). ئەف تەرزە ژى رۆماننڤیسی د ناف رۆمانا (ئیتفا) دا بەرجەستە کریه و شروڤە کرنا کە نوی و یا هەفچەرخ دایه هەندەک لایەنن فەشارتی د بۆرپی کەسایەتین رۆمانا خوڤا. دەمی دیژیت: ((ئەم پیشبینی دکەین کە دی سباهی چو چیبیت، بەلی ئەم نزانن دی چو رو دەت! کێ باوهر دکر کو بیی خاترا خوه ژ دایکا خوه بخوازم دی سپیدەیه کێ ژ مال دەرکەقم و دگەل کەسەکی چم دا ژ بۆ هەتا هەتایی دگەل بزیم؟!)). (ئەرەدنی، ۲۰۲۳، ۱۱۷).

۴: تەرزین دەستپێکی یین تیکەل:

۴-۱- تەرزى ئەفسانە و گەردون:

زانستی گەردونی فەکۆلینە کە زانستیه بۆ تاییبەتمەندیین بەرفرەهین گەردونی ب شیوهیه کێ گشتی، هەروەسا هەندەک وەسا دبین کو (کوزمولۆژی) لقه کە ژ زانستین سروشتی و هەندەک پرسیاران ئاراسته دکەت ژ وان ژى ئایا گەردون پی بی سنور و دەستنیشانکریه؟ ئایا هەر ژ ئەزەلدا هەبویه؟ ئەفی ژى پەیوهندی ب زارافەکیفە پی هەمی کو ئەوژی ئەفسانە یین گەردونی یان ئەفسانە یین ئەفراندننیه. (رجب، ۲۰۲۲، ۳۳). ئەفەژی رامانا وی چەندی ددەت کو گەردونی هەبونه کە ئەفسانە پی یان چیرۆکە کە ملی یا هەمی کو هاتیە دانان بۆ شروڤە کرنا رەسەنایەتیا وی و دیارکرن

خالين وه كهه قهبي ل دويڤ ديتنا هه مي كه لتور و زمانان ل سهر شوڤه كرنا في گهردوني. د روماننا (ئيقا) دا روماننقيسي ئهف شوڤه كرنه يا دايه وي پيوهندي ئهوا د ناقبهرا گهردوني و ئهفسانيدا و دييژيت: ((بهلي ههست ب نازاره كي دكم، چونكي سال دهه و دهم بي ديورت و هيشتا ژ ته تير نه بويمه. جهژنا بونا ته پيروز ئه ي دلي گهردوني من! قيا ... نوكه خودي مه بينت؟

ئهرى و نوكه دييژيت دو بهندهين من هه مي قيانا من فيركري ل سهر عهردي يا بو خوه برى و بي بنهينيقه ددن ئيك و دو! ئيقا ل في بازي قيان ب نهيني دهيت پارقه كرن و كه رب و كين ب ئاشكه راي ژ دايك بون ب نهينيه د ژوره كي دا خوكوشتنا ب ئاشكه راي)). (ئهره دني، ۲۰۲۳، ۱۷۸-۱۷۹).

ئه نجام:

1- كورتيا هزرا ئهفسانه يي يا روماننقيس (ديار ئهره دني)، بهرجهسته كرنا تهريزن دهستپيكي و بالانه، ئهفهژي ژ وي ئيكي دهيت كو ئيك ژ ژندهرين سهره كي ييت پهيدا بونا ئهدهي، ئهفسانهيه، و ئهف چهندهژي دي ههر يا بهردهوام بيت، ئهفه هه مي ژي لدور نهژادي گهردوني دزفرن.

۲- ههلسهنگاندا مه بو رومانين ديار ئهره دني، تيكه ليهك بومه دياربو، ئهوژي دو شوڤه كرن پيڤقه تيكهل دبن يا ميژوي و ئهفسانه يي بو وان روماننا، ژ بهر هندى روماننقيسي گهلهك جارن ئهف ههر دو بابه ته پيڤقه تيكهل كرينه.

۳- بهرجهسته كرنا ئهفسانئ ل دهف روماننقيس (ديار ئهره دني)، وهريگيرانه كا پراكتيكيه كو هه مي دهمان ههول يا داي فورمه كي نوي و جودا ب دهق ئهدهي ئافا بكهت، هه تاكو هزر و ئاراسته و گوشه نيگيا خوب وي ريكي بهرجهسته بكهت.

۴- بهرجهسته كرنا تهريزن دهستپيكي د ناف ئهفان هه رسي روماناندا (ئيقا، قيار، كهف)، ب شيوه كي رون و ئاشكرا ديارديت كو (ديار ئهره دني) گهلهك تهريز و جهفهنگين هه مه جور بكارهينايه و ئهف بهرجهسته كرنه خزمه تا هندهك گوشه نيگييين خهلكي دكهن ئهوا كو ئه و جفاكي د ناف ئهفان روماناندا بهرجهسته كرن.

۵- (ديار ئهره دني) ئهفسانه د ناف ئهفان هه رسي روماناندا بكارهينايه تاكو ريكا ئهوان دهريبي ژ كيشه و دوزين جفاكي كوردي بكهت ژلاي سياسي و جفاكي و ئايي و ... هتد.

۶- ئهف خوانندا مه بو رومانين (ديار ئهره دني) كرى ب ريكا تهريزن دهستپيكي، خواندهفاني بو ئيك رومان نابته، بهلكو بو ئيك ياسا دبته، كو ئه و ژي فورمه كي دهستپيكيه ل ژير روشناهييا ئهفي فورمي گهلهك و اتا ژي دهردكهفن، بي ئهوي چهندي ئهوي خواندهفاني ب ئيك و اتايا دياركريفه گريپدهت.

ليستا ژيديران:

ئهره دني، ديار (۲۰۲۱)، قيار " ته مامترين چيكر بي خودي" چ ۲، ب ۲، وه شانخانا پهرتوكخانا ئاترا، دهوك.

ئهره دني، ديار (۲۰۲۳)، كهف، وه شانخانا پهرتوكخانا ئاترا، دهوك.

ئهره دني، ديار (۲۰۲۳)، ئيقا، وه شانخانا پهرتوكخانا ئاترا، چ ۵، دهوك.

ئيمي، نسروللا (۲۰۱۸)، بنه ما و ميتوده كاني رهخنه ي ئهدهي، و: سهنگه ر نازم و هيمداد حوسين، ناوهندي رهوشه نيبيري ئاوير، ههولير.

حهسن، مهولود ئيبراهيم (۲۰۰۷)، پيڤهاته ي ئهفسانه يي كوردي، چاپخانه ي رنج، سليماني.

حهمد، بهخشان ساير (۲۰۱۲)، رهمز له شيعري هاوچه رخي كوردي كرمانجي خواروي كوردستان ۱۹۷۰-۱۹۹۱، ههولير.

رهسول، عزه دين مسته فا (۲۰۱۰)، ئهده يي فلكلوري كوردي ليكولينه وه، دهزگاي ئاراس، ههولير.

عبدالرحمن، شقان جرجيس (۲۰۱۳)، ئهرك و رهغه زين ئهفسانئ دچوار رومانين دهفرا بهديناندا، چاپخانا پاريزگه ها دهوك، دهوك-كوردستان.

اسود، نهوزاد احمد (۲۰۱۱)، فرههنگي زاراوه ي ئهده يي و رهخنه يي، چاپخانه ي بينايي، سليماني.

احمد، عبدالفتاح محمد (١٩٨٧)، المنهج الاسطوري في تفسير الشعر الجاهلي، دراسة نقدية، ط٢، دار المناهل للطباعة و النشر و التوزيع.

- برونيل، بيار (٢٠٢٣)، النقد الاسطوري – النظرية و المسارات، ت: د. سامية عليوي، دار نيموى.
- حني، عبدالطيف (٢٠١٩)، بناء سرد الاسطورة، بحث في تقنيات و ساليبة، مجموعة ديوان الاساطير سومر و اكاد و اشور نموذجا، دمشق.
- الحيدري، السيد كمال (١٩٩٤)، القضاء و القدر و اشكالية تعطيل الفكر الانساني، الاهلية للنشر و التوزيع و مؤسسة نوفل، بيروت.
- راسفين، ك. ل. (١٩٨١)، الاسطورة، ت: صادق الخليل، منشورات عويدان بيروت، لبنان، ط١.
- سرحان، سمير (١٩٨١)، التفسير الاسطوري في النقد الادبي، مجلة الضوء، عدد ٣.
- الصالح، نضال (٢٠٠١)، النزوع الاسطوري في الرواية العربية، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق.
- العادلي، فاروق محمد (٢٠٠٤)، علم الاجتماع الديني، مكتبة الطالب الجامعي، القاهرة، ط٢.
- عبود، صفا (١٩٩٩)، النظرية الادبية الحديثة و النقد الاسطوري، دمشق، اتحاد كتاب العرب.
- فراي، نورثروب (١٩٩١)، تشریح النقد، ت: محمد عصفور، عمان، الجامعة الاردنية.
- قاسم، علي حسين (٢٠١٦)، جدلية العلاقة بين الدين و الاسطورة (دراسة تحليلية لمفهوم الاسطورة لفلسفة الدين)، تونس، مطبعة كلية الاداب، جامعة بني سويف.
- مجموعة من المؤلفين (٢٠١٧)، علم الاجتماع الديني، مطبعة الشروق، مصر.
- محبك، احمد زياد (٢٠١١)، دراسات نقدية من الاسطورة الى قصة القصيرة، دار علاء الدين، دمشق.
- هايد، ماجي (ب. س)، مايكل ماكجنس، كارل يونگ و تقسيم الانماط النفس البشرية، ت: محي الدين مزيد، المشروع القومي للترجمة، مكتبة الشروق، مصر.
- يونگ، كارل (ب. س)، الانماط البدائية و علاقتها على حياتنا المعاصرة، ت: محمد مدبولي احمد، مطبعة التنوير، الاردن.
- عوض، ريتا (١٩٧٤)، اسطورة الانبعاث في الشعر العربي القديم، رسالة ماجستير، جامعة الامريكية في بيروت.
- رجب، اسماء عبدالهادي (٢٠٢٢)، التصور الشعبي و الاسطوري لاصل الكون و نشاته، المجلة العربية للاداب و الدراسات الانسانية، المؤسسة العربية للتربية و العلوم و الاداب، مصر، عدد (٧).
- سيد، ماهر احمد (٢٠٢١)، الدين و انتحال الشعر و مسألة الجن في الدين و الادب، مجلة كلية البنات الازهرية، جامعة الازهر، مصر، العدد ٢، مجلد ١.

The oxford classical dictionary (2012).oxford university press, fourth edition, (UK).